

การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
Smallholder Para-rubber Farmer's Household Livelihoods
in Three Southern Border Provinces

บัญชา สมบูรณ์สุข¹ และปुरुวิชญ์ พิทยาภินันท์^{2*}

Buncha Somboonsuke¹ and Purawich Phitthayaphinant^{2*}

¹คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สงขลา 90112

²คณะเทคโนโลยีและการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยทักษิณ พัทลุง 93210

¹Faculty of Natural Resources, Prince of Songkla University, Songkhla, Thailand 90112

²Faculty of Technology and Community Development, Thaksin University, Phatthalung, Thailand 93210

*Corresponding author: p_paratsanant@yahoo.co.th

Abstract

Received: July 30, 2020

Revised: February 03, 2021

Accepted: March 22, 2021

This research aimed to study smallholder para-rubber farmer's household livelihoods in the three southern border provinces, i.e., Yala, Narathiwat, and Pattani province. Primary data were collected using structured interviews, non-participant observations and natural conversations with a total sample of 313 smallholder para-rubber farmers, using the purposive sampling. Descriptive statistics, i.e., percentage and average, and manifest content analysis were employed to analyze the data. The findings revealed the trend most affecting the smallholder para-rubber farmers' household livelihoods was the change in natural resources and environment. Their household livelihood assets were overall at a moderate level. More than half of the smallholder para-rubber farmer households gained the supports from the related government agencies. The key livelihood strategy of the smallholder para-rubber farmer households was social adaptation. The smallholder para-rubber farmers' household livelihood outcomes were overall at a moderate level. The findings of this research will provide valuable information to policymakers as they formulate appropriate policies, e.g., encourage diversification of agricultural production activities, make occupational choices in the agricultural and non-agricultural sectors, and promote knowledge in the appropriate issues.

Keywords: livelihood, smallholder para-rubber farmer, southern border province

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้าง การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนาตามธรรมชาติกับเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจำนวน 313 ราย ซึ่งใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏ ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบมากที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปานกลาง ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมากกว่าครึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยคือ การปรับตัวด้านสังคม ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปานกลาง ผลการวิจัยที่ได้จะเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องสำหรับกำหนดนโยบายที่เหมาะสม เช่น เพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร สร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร ให้ความรู้ในเรื่องที่เหมาะสม

คำสำคัญ: การดำรงชีพ เกษตรกรผู้ปลูกยางพารารายย่อย
จังหวัดชายแดนภาคใต้

คำนำ

การทำสวนยางพาราเป็นอาชีพหลักของประชากรใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย จังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานี โดยในปี พ.ศ. 2562 จังหวัดดังกล่าวมีพื้นที่ปลูกยางพารา 1.24, 1.00 และ 0.37 ล้านไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่เปิดกรีดยางพารา 1.12, 0.88 และ 0.34 ล้านไร่ และมีผลผลิตยางพารา 2.68, 1.77 และ 0.85 แสนตัน ตามลำดับ (Office of Agricultural Economics, 2020) ทั้งนี้จากผลการสำรวจเบื้องต้นโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในพื้นที่จำนวน 15 ราย ซึ่งประกอบอาชีพการทำสวนยางพารามานานกว่า 20 ปี สรุปได้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่มีสวนยางพาราขนาดเล็ก ซึ่งเผชิญกับปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ เช่น การวางระเบิด การวางเพลิง การยิงโดยอาวุธปืน และการก่อวินาศกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยืดเยื้อมานานกว่าทศวรรษ โดยตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2547 ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2563 มีการก่อความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวน 20,847 เหตุการณ์ ซึ่งมีผู้เสียชีวิตและผู้ที่ได้รับบาดเจ็บจำนวน 7,201 และ 13,394 คน ตามลำดับ (Deep South Watch, 2021) จากปัญหาดังกล่าว ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในพื้นที่ไม่สามารถดำเนินชีวิตประจำวัน และปฏิบัติงานในกิจกรรมการผลิตยางพาราได้ตามปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรีดยางพาราภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ได้สร้างแรงกดดันและความปรวิติกในการดำรงชีพต่อเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย เพราะ

เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยต้องเผชิญกับปัญหาเงื่อนไข และข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น กลไกตลาดที่ไม่มีประสิทธิภาพ ดังเห็นได้จากปัญหาราคายางพาราตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ต้นทุนการผลิตยางพารา เช่น ค่าจ้างแรงงาน ค่าปุ๋ยเคมี และมูลค่าสินค้าเพื่อการบริโภคยังคงสูง วิธีการผลิตและการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัย การมีคุณวุฒิที่ต่ำกว่าอาชีพทั่วไป ทำให้ความสามารถในการหารายได้ โอกาสในการเข้าถึงแหล่งจ้างงาน หรือทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่นมีจำกัดตามไปด้วย การมีภาระเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยพึ่งพิง ตลอดจนความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศและฤดูกาล

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในพื้นที่ต้องปรับตัว และมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสม ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดที่เผชิญอยู่ เพื่อความอยู่รอดในสถานการณ์ปัจจุบัน จึงเป็นที่มาของการศึกษาการดำรงชีพอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวิถีชีวิตประชากรในชุมชนชนบท (Masae, 2015) และการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของประชากร (Promphakping, 2012) ซึ่งไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากมีรายได้ต่ำ และไม่มีหลักประกันในการดำรงชีวิต โดยกำหนดคำถามการวิจัยว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการดำรงชีพเป็นอย่างไร ทั้งนี้ในการศึกษาการดำรงชีพได้ประยุกต์แนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ Department for International Development (DFID) (1999) ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) บริบทความเปราะบาง ประกอบด้วย 1.1) ภาวะที่ส่งผลกระทบในทันทีและอย่างรุนแรง 1.2) แนวโน้ม 2) ทุนในการดำรงชีพ ประกอบด้วย 2.1) ทุนมนุษย์ 2.2) ทุนสังคม 2.3) ทุนการเงิน 2.4) ทุนกายภาพ 2.5) ทุนธรรมชาติ 3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ 4) กลยุทธ์ในการดำรงชีพ 5) ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยใน

3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้กำหนดนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) สำนักงานเกษตรทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับนำไปใช้ประกอบการวางแผนหรือกำหนดนโยบายในพื้นที่วิจัยและพื้นที่อื่นที่มีบริบท/สภาพแวดล้อมใกล้เคียงกันหรือคล้ายคลึงกัน ตลอดจนหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ในการปฏิบัติงานกับเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยตามบริบทที่เหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพันธกิจข้อแรก พัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้มีความมั่นคง ในแผนพัฒนาการเกษตรช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2016) และประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพพื้นที่ ตามวิถีของชุมชน สู่หนทางความมั่นคง ในยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2563–2565 (5th Coordination Operation Center, 2020) นอกจากนั้นนักวิจัยและผู้สนใจสามารถนำไปใช้ประกอบการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพได้

วิธีดำเนินการวิจัย

พื้นที่วิจัย คือ 1) อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี 2) อำเภอรามัน จังหวัดยะลา และ 3) อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) เนื่องจากผลการสำรวจเบื้องต้นพบว่า ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่เหล่านี้ ประกอบอาชีพการทำสวนยางพารา โดยอำเภอโคกโพธิ์และอำเภอรามันเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางมากที่สุดของจังหวัด คิดเป็นร้อยละ 70.02 และ 18.82 ตามลำดับ ขณะที่อำเภอบาเจาะมีจำนวนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางร้อยละ 6.24 (Department of Agricultural Extension, 2020) นอกจากนั้นครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางยังมีประสบการณ์การทำสวน

ยางพารามากกว่า 10 ปี แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางเหล่านี้มีส่วนยางพาราที่ให้ผลผลิตแล้ว (โดยทั่วไปต้นยางพาราสามารถเปิดกรีดได้เมื่ออายุประมาณ 6-7 ปี) กลุ่มตัวอย่างคือ เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจำนวน 313 ราย (1 ครัวเรือนต่อตัวแทนเกษตรกรชาวสวนยาง 1 ราย) ซึ่งใช้การเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยาง คือ 1) มีสวนยางพาราขนาดเล็กหรือไม่เกิน 50 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของตนเอง และสวนยางพาราที่เปิดกรีดแล้ว และ 2) ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นแรงงานหลักในกิจกรรมการผลิตยางพารา

เครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงโครงสร้างที่สร้างขึ้นจากการศึกษาแนวคิดว่าด้วยการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของ DFID (1999) ดังที่ได้กล่าวข้างต้นและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผ่านการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน และการทดลองใช้กับเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ราย ซึ่งมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-Objective Congruence หรือ IOC) ในแต่ละข้อคำถามมากกว่า 0.60 แสดงว่ามีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาในระดับดี (Kispredarborisuthi, 2006) และมีค่าความเชื่อมั่นแบบความสอดคล้องภายในตามวิธีการของ Cronbach (1990) ในระดับที่ยอมรับได้ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป (Nunnally, 1978) สำหรับการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาอธิบายเสริมข้อมูลเชิงปริมาณ มีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสนทนาตามธรรมชาติ รวมถึงการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยและด้านข้อมูล (ต่างบุคคล ต่างสถานที่ และต่างเวลา) (Chantavanich, 2007) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ตลอดจนการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏร่วมด้วย และนำเสนอด้วยการพรรณนา ข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเกี่ยวกับทุน

ในการดำรงชีพประกอบด้วย 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเพียงพอ คือ ทุนในการดำรงชีพมีความเพียงพอต่อการดำรงชีพ หรือความต้องการใช้ประโยชน์ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย 2) ความสามารถในการเข้าถึงได้ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยสามารถจัดหาหรือเข้าถึงทุนในการดำรงชีพได้ 3) ความสามารถในการทดแทนกันได้ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยสามารถใช้ปัจจัยการผลิตหรือสิ่งอื่นทดแทนทุนในการดำรงชีพที่พิจารณาได้ 4) ความสามารถในการใช้ประโยชน์ คือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยสามารถใช้ทุนในการดำรงชีพให้เกิดประโยชน์ในการผลิตทางการเกษตรและการดำรงชีพได้ และ 5) คุณภาพ คือ ทุนในการดำรงชีพมีความพร้อมสำหรับครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในการนำไปใช้งานหรือใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งข้อคำถามมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ 5 มากที่สุด (ร้อยละ 80 ขึ้นไป) 4 มาก (ในช่วงร้อยละ 60-79) 3 ปานกลาง (ในช่วงร้อยละ 40-59) 2 น้อย (ในช่วงร้อยละ 20-39) และ 1 น้อยที่สุด (น้อยกว่าร้อยละ 20) โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ย คือ มากที่สุด (4.21-5.00) มาก (3.41-4.20) ปานกลาง (2.61-3.40) น้อย (1.81-2.60) และน้อยที่สุด (1.00-1.80)

ข้อคำถามแนวโน้มที่ส่งผลต่อการดำรงชีพและกลยุทธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเป็นข้อคำถามให้เลือกตอบได้เพียงคำตอบเดียวจาก 2 ตัวเลือก คือ ใช่และไม่ใช่ สำหรับข้อคำถามความคิดเห็นของเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเกี่ยวกับผลลัพธ์ในการดำรงชีพมีลักษณะแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ 5 แทนเพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก 4, 3, 2 และ 1 แทนเพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิม หรือดีรองลงมาจนถึงเพียงพอ น้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก โดยกำหนดเกณฑ์การประเมินผลค่าเฉลี่ย คือ เพียงพอมากที่สุด หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมมาก หรือดีมาก (4.21-5.00) เพียงพอมาก หรือเพิ่มขึ้นกว่าเดิมเล็กน้อย หรือดี (3.41-4.20) เพียงพอ

ปานกลาง หรือเหมือนเดิม หรือปานกลาง (2.61-3.40) เพียงพอ น้อย หรือลดลงกว่าเดิมเล็กน้อย หรือแย่ (1.81-2.60) และเพียงพอ น้อยที่สุด หรือลดลงกว่าเดิมมาก หรือแย่มาก (1.00-1.80)

ผลการวิจัยและวิจารณ์

บริบทความเปราะบาง

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเผชิญกับความเปราะบางเกี่ยวกับภาวะที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่และอย่างรุนแรง ได้แก่ อุทกภัย ภัยแล้ง พายุและลมแรง การระบาดของโรคพืชและศัตรูพืช เฉลี่ย 1.79, 0.95, 0.76 และ 0.73 ครั้งต่อปี ตามลำดับ พื้นที่ปลูกยางพาราพบในทุกเขตนิเวศ ได้แก่ ที่ราบ/ที่ราบลุ่ม (ร้อยละ 45.37) ที่ดอน/ลูกคลื่นลอนลาด (ร้อยละ 46.33) และที่สูง/ภูเขา (ร้อยละ 8.30) ซึ่งพื้นที่ปลูกยางพาราที่เป็นที่ราบ/ที่ราบลุ่มจะได้รับผลกระทบจากอุทกภัยและน้ำท่วมขัง เนื่องจากการระบายน้ำไม่ดี ทำให้ต้นยางพาราเจริญเติบโตช้า ดินเสื่อมโทรม เกิดโรคระบาดต่างขึ้น และครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางไม่สามารถกรีดยางพาราได้ ส่งผลให้จำนวนวันกรีดยางพารา รวมถึงผลผลิตยางพาราและรายได้จากการทำสวนยางพาราเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ลดลงสำหรับพื้นที่ปลูกยางพาราที่เป็นที่สูง/ภูเขาจะได้รับผลกระทบจากพายุ/ลมแรง ทำให้ต้นยางพาราโค่นล้ม นอกจากนี้ภัยแล้งถือเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการผลิตยางพารา โดยเฉพาะในพื้นที่ดอน/ลูกคลื่นลอนลาดและพื้นที่สูง/ภูเขา เพราะก่อให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อทำการเกษตร ซึ่งส่งผลในเชิงลบ เช่น ปริมาณน้ำยางพาราลดลง ประสิทธิภาพของปุ๋ยเคมีลดลง เนื่องจากต้องใช้น้ำเป็นตัวทำละลาย เพื่อให้ต้นยางพาราสามารถดูดซึมธาตุอาหารแล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้

ในส่วนความเปราะบางเกี่ยวกับแนวโน้ม พบว่าแนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่งผลมากที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย คิดเป็นร้อยละ 93.93 รองลงมาคือ แนวโน้ม

ราคาผลผลิตและปัจจัยการผลิต แนวโน้มแรงงาน แนวโน้มการตลาด แนวโน้มปัญหาสังคม และแนวโน้มอาชีพ คิดเป็นร้อยละ 88.18, 82.74, 78.59, 77.64 และ 57.51 ตามลำดับ สำหรับแนวโน้มที่ส่งผลน้อยที่สุดต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยคือ แนวโน้มเทคโนโลยี คิดเป็นร้อยละ 56.48 ทั้งนี้เพราะการผลิตยางพาราต้องพึ่งพาลมฟ้าอากาศและน้ำฝนจากธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันการผลิตใบของต้นยางพารามีความไม่แน่นอน ส่งผลต่อการวางแผนการผลิตของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย ประกอบกับราคายางพาราตกต่ำยังคงเป็นปัญหาสำคัญในระดับประเทศ ซึ่งสร้างความเดือดร้อนให้แก่หน่วยเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจยางพารา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยซึ่งมีสวนยางพาราขนาดเล็ก เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมมากที่สุดจากปัญหาราคายางพาราทกต่ำ (Charernjiratragul *et al.*, 2017) เช่น การขาดสภาพคล่องทางการเงิน การขาดแคลนแรงงานอันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้าย/การอพยพแรงงานจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคการผลิตอื่น หนี้สินเพิ่มขึ้น รายได้ ความสามารถในการออมและชำระหนี้ ตลอดจนคุณภาพชีวิตลดลง (Satsue and Phitthayaphinant, 2018) อีกทั้งการผลิตยางพาราต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตสมัยใหม่จากภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมี เพราะครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยไม่สามารถผลิตเองได้ ตลอดจนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยผลิตยางพาราเพื่อจำหน่ายเท่านั้น จึงทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางต้องพึ่งพาตลาดสูง

นอกจากนี้ในส่วนแนวโน้มแรงงานพบว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเผชิญกับปัญหาการว่างงานมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจของประชากรในพื้นที่ โดยในปี พ.ศ. 2561 จังหวัดปัตตานีมีสัดส่วนคนจนร้อยละ 39.27 ซึ่งมากที่สุด ในภาคใต้ ส่วนจังหวัดนราธิวาสและยะลามีสัดส่วนคนจนร้อยละ 30.10 และ 23.28 ซึ่งมากเป็นอันดับที่ 2 และ 4 ของภาคใต้ ตามลำดับ ขณะที่ภาคใต้และทั่วประเทศมี

สัดส่วนคนจนร้อยละ 14.26 และ 9.85 ตามลำดับ (National Statistical Office, 2020)

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของ Mulha *et al.* (2015) ที่พบว่าภัยธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงของราคาผลผลิต นโยบาย/กลไกรัฐ การย้ายถิ่นของประชากรในพื้นที่ และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งเน้นกำไร การผลิตเป็นจำนวนมากเพื่อจำหน่ายแบบเข้มข้น และการดำเนินธุรกิจแบบแข่งขัน เป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร รวมทั้งงานวิจัยของ Tanangsnakool and Sutthinarakorn (2016) ที่รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางในภาคใต้เผชิญกับปัญหาราคายางพาราตกต่ำในระดับมากที่สุด และปัญหาด้านทุนการผลิตยางพาราสูงในระดับมาก ตลอดจนงานวิจัยของ Kaewtathip (2017) ได้รายงานว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาราคายางพาราตกต่ำและไม่แน่นอนอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนปัญหาสภาพภูมิอากาศแปรปรวนทำให้ปริมาณน้ำยางสดลดลงรายได้จากการทำสวนยางพาราไม่เพียงพอต่อรายจ่ายปุ๋ยมีราคาแพง ขาดแคลนเงินทุนสำหรับซื้อปุ๋ย ความหวาดกลัวระหว่างเดินทางและทำงานในสวนยางพารา และการเปลี่ยนช่วงเวลากรีดยางพาราอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้งานวิจัยของ Longpichai and Kongmanee (2019) ได้รายงานว่า ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีสวนยางพาราเชิงเดี่ยวขนาดเล็กและเล็กมาก ตลอดจนครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีสวนยางพาราแบบหลากหลายขนาดเล็ก ให้ความสำคัญกับความเสี่ยงเกี่ยวกับการลดลงของราคายางพารามากที่สุด เนื่องจากรายได้ส่วนใหญ่ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางที่มีลักษณะดังกล่าวมาจากการทำสวนยางพารา

ทุนในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.72

เมื่อพิจารณาทุนในการดำรงชีพเป็นรายประเภทพบว่า ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายรวมทั้งแรงงานครัวเรือนและแรงงานจ้างมีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.00 (Figure 1) แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนมนุษย์โดยภาพรวมระดับปานกลาง ทั้งนี้แรงงานครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นแรงงานคู่สามี-ภรรยา แรงงานบุตรหลาน และแรงงานผู้สูงอายุที่ยังสามารถทำงานได้ และต้องการแบ่งเบาภาระของครัวเรือน มีบทบาทสำคัญในทุกกิจกรรมการผลิตยางพารา ตั้งแต่การปลูก การดูแลรักษา การกรีดยางพารา ไปจนถึงการจำหน่าย อย่างไรก็ตามแรงงานผู้สูงอายุไม่สามารถทำงานให้เกิดผลผลิตได้เท่ากับแรงงานที่อยู่ในวัยทำงาน ซึ่งทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีความเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในอนาคตได้ เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีอายุที่ก้ำกึ่งเข้าสู่วัยสูงอายุ และประสบการณ์การประกอบอาชีพทางการเกษตรสูง เฉลี่ย 53.85 และ 16.38 ปี ตามลำดับสอดคล้องกับโครงสร้างประชากรของประเทศไทยซึ่งเริ่มเข้าสู่สังคมที่มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่แรงงานในภาคการเกษตรมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ (Singhapreecha, 2015) และสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกรที่มีอายุมากกว่า 65 ปี มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (Fongmul, 2020)

ทุนกายภาพ ประกอบด้วย 1) วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต เช่น รถไถเดินตาม เครื่องตัดหญ้า เครื่องพ่นสารเคมี ถังใส่น้ำยาง 2) ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่ง เช่น รถจักรยานยนต์ รถกระบะ รถจักรยาน และ 3) สิ่งอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า เตาไฟฟ้า จานดาวเทียม โทรศัพท์มือถือ เครื่องเล่นเพลง มีค่าเฉลี่ย 2.93 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนกายภาพโดยภาพรวมระดับปานกลาง เนื่องจากทุนกายภาพสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยให้ดีขึ้นได้ อีกทั้งทรัพย์สินดังกล่าวมีอายุการใช้งานหรือสามารถใช้งานได้นาน

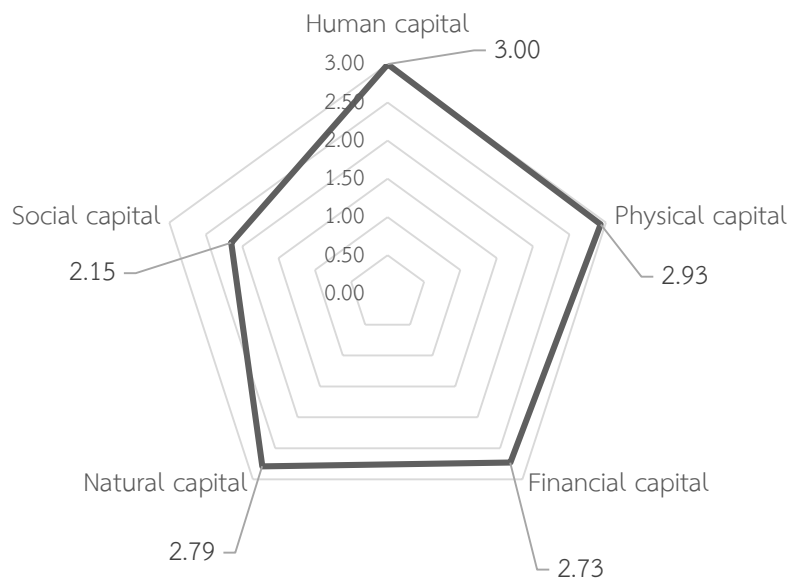

Figure 1 Smallholder para-rubber farmer households' livelihood assets in the study area

ทุนธรรมชาติประกอบด้วยที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee and Anantanathon, 2020) มีค่าเฉลี่ย 2.79 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนธรรมชาติโดยภาพรวมระดับปานกลาง เนื่องจากสภาพพื้นที่โดยทั่วไปยังคงมีความเป็นชนบทมากกว่าเมือง และโครงสร้างเศรษฐกิจพึ่งพาภาคการเกษตรเป็นหลัก (5th Coordination Operation Center, 2020) โดยครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีพื้นที่ปลูกยางพาราขนาดเล็กมาก เฉลี่ย 13.76 ไร่ รวมทั้งมีการใช้ประโยชน์จากน้ำฝนเพื่อบริโภคในครัวเรือนและทำการเกษตร ตลอดจนมีการเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือใช้ประโยชน์จากจากพื้นที่สาธารณะและป่าไม้ เช่น หาของป่า ล่าสัตว์ ระดับปานกลาง เฉลี่ยร้อยละ 55.91 และ 42.81 ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยต้องการลดค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าอาหาร ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายหลักของครัวเรือน ด้วยการหาอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น ป่า แหล่งน้ำตามธรรมชาติ จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่พึ่งพาและผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจัดเป็นทรัพย์สินร่วมที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย

สามารถเข้าถึง หรือมีสิทธิใช้ประโยชน์และเข้าไปจัดการได้อย่างเสรีโดยไม่จำกัดสถานที่และเวลา (Sinthipong, 2015) อย่างไรก็ตามครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยที่มีระดับรายได้แตกต่างกัน จะมีแบบแผนการใช้จ่ายและการบริโภคที่แตกต่างกัน

ทุนการเงิน ได้แก่ รายได้ และเงินออม ซึ่งเป็นปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee and Anantanathon, 2020) เพราะทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และค่าใช้จ่ายในการทำสวนยางพารา มีค่าเฉลี่ย 2.73 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนการเงินโดยภาพรวมระดับปานกลาง โดยเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีรายได้จำแนกเป็น รายได้ของครัวเรือน รายได้จากภาคการเกษตร รายได้จากการทำสวนยาง และรายได้จากนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 196,187.83, 103,473.41, 78,090.00 และ 60,646.72 บาทต่อปี ตามลำดับ และมีเงินออมเฉลี่ย 38,641.62 บาทต่อปี ซึ่งเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยร้อยละ 62.62 และ 37.38 ออมเงินที่ธนาคารและกลุ่มออมทรัพย์ ตามลำดับ จากข้อมูลดังกล่าว เห็นได้ว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีรายได้และ

เงินออมต่ำ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาราคายางพาราตกต่ำ อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยยังมีพื้นที่ปลูกยางพาราขนาดเล็กมากดังที่ได้กล่าวไปแล้ว จึงเป็นข้อจำกัดในการสร้างรายได้ นอกจากนี้เนื่องด้วยพฤติกรรมการใช้เงินของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยที่เปลี่ยนแปลงไป และค่าครองชีพที่สูงขึ้น โดยพบว่าดัชนีราคาผู้บริโภคทั่วไปของทั้ง 3 จังหวัด ในช่วง 3 ปี (พ.ศ. 2560–2562) เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ในช่วงเวลาดังกล่าว จังหวัดยะลามีดัชนีราคาผู้บริโภคทั่วไป 100.95, 101.96 และ 102.02 ตามลำดับ ขณะที่จังหวัดนราธิวาสมีดัชนีราคาผู้บริโภคทั่วไป 102.42, 103.02 และ 103.61 ตามลำดับ สำหรับจังหวัดปัตตานีมีดัชนีราคาผู้บริโภคทั่วไป 102.09, 103.42 และ 104.62 ตามลำดับ (National Statistical Office, 2021)

สำหรับทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น สหกรณ์การเกษตร สหกรณ์กองทุนสวนยาง และกลุ่มออมทรัพย์ มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด 2.15 แสดงว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนสังคมโดยภาพรวมระดับน้อย เนื่องด้วยปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีการรวมกลุ่มค่อนข้างน้อย โดยมีเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเพียงร้อยละ 38.34 ที่เป็นสมาชิกกลุ่มทางการเกษตร ส่งผลให้เห็นภาพปรากฏที่เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยต่างคนต่างผลิต และต่างคนต่างจำหน่ายมากกว่าภาพปรากฏที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การร่วมกันคิด การร่วมกันทำ การร่วมกันซื้อปัจจัยการผลิต การร่วมกันขายผลผลิต ทั้งนี้เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยหรือสมาชิกในครัวเรือนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ จะไม่มีหรือมีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลางน้อย และไม่สามารถรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนผ่านกลุ่มได้ โดยจะได้รับความช่วยเหลือในระดับบุคคลเท่านั้น

การเปลี่ยนโครงสร้างและกระบวนการ

เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยร้อยละ 60.70 เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ หรือได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงาน/องค์กร ได้แก่ กยท. องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สำนักงานเกษตร สำนักงานที่ดิน สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานปศุสัตว์ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชนบทเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) กลุ่มออมทรัพย์ โดยเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจะได้รับความรู้ ข้อมูลข่าวสาร บริการ คำแนะนำ และความช่วยเหลือด้านการเงินในการลงทุนทำการเกษตร (Junkaew, 2010) นอกจากนั้นนโยบายของภาครัฐถือเป็นปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อความมั่นคงในการดำรงชีพ (Palee and Anantanathon, 2020) เพราะนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น หรือการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น การคมนาคมขนส่ง สาธารณูปโภค เป็นต้น

แม้นโยบายและโครงการของหน่วยงานภาครัฐจะช่วยลดข้อจำกัดด้านทุนในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยได้ รวมทั้งช่วยเพิ่มทางเลือกกลยุทธ์ในการดำรงชีพให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย เช่น การให้เงินช่วยเหลือเกษตรกรชาวสวนยางที่ประสบอุทกภัยของ กยท. ทว่านโยบายหรือโครงการส่วนใหญ่ไม่ได้เอื้อต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยในลักษณะที่ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของประสิทธิภาพการผลิตยางพาราทั้งในแง่การเพิ่มผลผลิตยางพาราและการลดต้นทุนการผลิตยางพาราตามที่ควรจะเป็น นอกจากนี้งานวิจัยของ Kaewtathip (2017) ได้รายงานไว้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบปัญหาขาดการช่วยเหลือและดูแลจากภาครัฐในระดับมาก

กลยุทธ์ในการดำรงชีพ

กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยปฏิบัติโดยภาพรวมมากที่สุด คือ การปรับตัวด้านสังคม ประกอบด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและศาสนาเพิ่มขึ้น การรับความช่วยเหลือ (เงินอาหาร และสินค้าทุน) จากเครือญาติและเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้น และการเข้าร่วมกลุ่มทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแปรรูป การตลาด และการเงินเพิ่มขึ้น คิดเป็นร้อยละ 73.80 รองลงมาคือ การขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน การปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคอาหาร การขยายปริมาณการผลิตทางการเกษตร การปรับตัวด้านการตลาด และการเพิ่มความหลากหลายในการผลิตทางการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 68.05, 67.41, 65.50, 63.90 และ 61.34 ตามลำดับ ซึ่งเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจะใช้เวลารว่างจากกิจกรรมการผลิตยางพารา หรือเวลาที่สะดวก เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและศาสนา เช่น งานบุญ งานมงคลสมรส งานรื่นเริง เพื่อสร้างพลังใจและการได้รับการยอมรับจากสังคม รวมทั้งทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีคุณค่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างไรก็ตามเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจะเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และลดน้อยลงเมื่อเทียบกับในอดีต เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยประสบปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายที่ไม่สมดุลกับรายได้ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ และปัญหาราคายางพาราดตกต่ำอย่างต่อเนื่อง

ด้วยปัญหา เงินไข และข้อจำกัดที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเผชิญอยู่ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ มากขึ้น แต่การให้ความช่วยเหลือยังไม่เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เนื่องจากเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยขาดกระบวนการคิดวิเคราะห์ ทำให้เกิดปัญหาทั้งการผลิตและการจำหน่าย รวมถึงเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยที่เป็นสมาชิกกลุ่มทางการเกษตรมีสัดส่วนค่อนข้างน้อยดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

เพราะไม่เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการเป็นสมาชิกกลุ่ม เช่น เงินปันผล สินเชื่อ ความรู้ในการประกอบอาชีพ โดย Leisinger *et al.* (2002) ได้กล่าวว่า เกษตรกรผู้สูงอายุในประเทศกำลังพัฒนาจัดเป็นผู้ผลิตส่วนเพิ่ม (Marginal producer) ซึ่งมีผลิตภาพของแรงงานน้อย ทว่ามีต้นทุนการผลิตสูง และมีกำไรน้อยหรืออาจไม่มีเลย จึงต้องการความช่วยเหลือด้านการเงินหรือเงินอุดหนุนจากภาครัฐ

แม้ราคายางพาราจะตกต่ำอย่างต่อเนื่อง ทว่าครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยส่วนหนึ่งที่มีความพร้อมด้านเงินทุนและแรงงาน มีแผนที่จะขยายพื้นที่ปลูกยางพารา รวมถึงพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น และพื้นที่เลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะการทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำสวนยางพารา เป็นอาชีพที่ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีความรู้และได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจนเกิดความเชี่ยวชาญ หากเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นก็มีความกังวลในเรื่องรายได้ที่จะได้รับและความเสียหายที่จะเกิดขึ้น อีกทั้งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยได้มีการติดต่อพ่อค้า/ผู้ประกอบการนอกพื้นที่ และจำหน่ายผลผลิตยางพาราผ่านกลุ่มมากขึ้น

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีการปฏิบัติกลยุทธ์ในการดำรงชีพด้านอื่น ๆ น้อย ได้แก่ การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา การลดต้นทุนการผลิตยางพารา การจัดการทางการเงิน การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานนอกภาคการเกษตร การปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานในภาคการเกษตร และการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา คิดเป็นร้อยละ 56.55, 52.72, 50.80, 46.96, 46.65 และ 46.33 ตามลำดับ เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านทุนในการดำรงชีพ แนวโน้มต่าง ๆ นโยบายและปัจจัยเชิงสถาบัน ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านคุณวุฒิและความรู้ ตลอดจนการรับรู้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิต รวมถึงการเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิต อันนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นปัญหาต่อเนื่องกัน เช่น ไม่มีการวางแผนการใช้เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตอย่างเหมาะสม ไม่มีการลงทุนหรือนำเทคโนโลยีการผลิต

ที่ทันสมัยมาใช้ ความสามารถในการปรับตัวน้อยกว่า ประชากรที่ทำงานนอกภาคการเกษตร ภาระหนี้สินที่เกิดขึ้นเพื่อชดเชยการลดลงของรายได้ ไม่สามารถประกอบอาชีพเสริมได้ เช่น รับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตรที่ต้องใช้แรงงานมีฝีมือ ซึ่งงานวิจัยของ Kaewtathip (2017) ได้รายงานไว้ว่า เกษตรกรชาวสวนยางใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประสบปัญหาขาดความรู้ และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับยางพาราในระดับมาก

ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ

ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพโดยภาพรวมระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 2.83 เมื่อพิจารณาผลลัพธ์ในการดำรงชีพเป็นรายด้านพบว่า ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม มีค่าเฉลี่ยสูงสุดที่ 3.61 รองลงมาคือ ด้านทรัพย์สิน ด้านสถานะทางการเงิน และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มีค่าเฉลี่ย 3.21, 2.64 และ 2.61 ตามลำดับ แสดงว่าทั้ง 4 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องนุ่งห่ม ถือเป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือปัจจัยสี่ที่มนุษย์ต้องการ ความมั่นคงเป็นลำดับแรก (Smithikrai, 2011) ซึ่งครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยส่วนหนึ่งมีระบบการผลิตยางพาราและพืชอาหาร/สัตว์เศรษฐกิจ รวมถึงสามารถหาอาหารจากแหล่งอาหารธรรมชาติดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยดังกล่าวมีอาหารและสามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างเพียงพอ ซึ่งงานวิจัยของ Songsom (2009) ได้รายงานไว้ว่า ทุกครัวเรือนในจังหวัดปัตตานีมีการระบุงบค่าใช้จ่ายที่เป็นค่าอาหาร รวมทั้งค่าเสื้อผ้าและรองเท้า ทั้งนี้ผู้ที่มีรายได้ต่ำและปานกลางจะจัดสรรรายได้เพื่อเป็นค่าอาหารในสัดส่วนมากที่สุด

นอกจากนี้กระแสโลกาภิวัตน์ที่นำพาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและการพัฒนาตามโลกตะวันตกที่เน้นวัตถุดิบและวัฒนธรรมแบบบริโภคนิยมเข้ามาในระบบการดำรงชีพ โดยถูกเร่งผ่านการสื่อสารด้วยสื่อสมัยใหม่

ที่ทำให้ผู้คนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และบุคคลแวดล้อม รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่เข้ามาเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีการซื้อ/จัดหา เสื้อ เครื่องนุ่งห่ม สินค้าคงทน สินค้ากึ่งคงทน หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในช่วงที่ราคายางพาราสูง ซึ่งทำให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีรายได้มากพอที่จะซื้อ/จัดหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และใช้มาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสุขภาพ และด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ย 2.59 และ 2.34 ตามลำดับ ซึ่งถือว่าทั้ง 2 ด้านอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยผลิตยางพาราตามการเกษตรแผนปัจจุบันหรือการเกษตรกระแสหลัก ซึ่งใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นเคมีภัณฑ์ ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมี อีกทั้งร่างกายที่เสื่อมไปตามวัย และพฤติกรรมการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง เช่น ความดันโลหิตสูง เบาหวาน ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีค่าใช้จ่ายในการรักษาและดูแลสุขภาพเกิดขึ้น อีกทั้งบุคลากรทางการแพทย์ในสถานพยาบาลมีจำนวนจำกัด ทำให้การบริการมีความล่าช้า ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเสียเวลาค่อนข้างมากในแต่ละครั้งที่ไปใช้บริการด้านสุขภาพ หรือเข้ารับการรักษา นอกจากนี้ ครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยยังต้องเผชิญกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพจากการใช้สารเคมีเป็นระยะเวลานาน และไม่ได้ปรับปรุงดินอย่างเหมาะสม รวมถึงความแปรปรวนในเรื่องภัยแล้งดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดของความเป็นเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยที่ยังคงประสบปัญหาต่าง ๆ ในการ

ประกอบอาชีพ และยังไม่หลุดพ้นจากความยากจน ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยจึงจำเป็นต้องปรับตัว และมีกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่เหมาะสม เพื่อความสำเร็จตามบทบาทหน้าที่ (ผู้ผลิตยางพารา) และเพื่อความอยู่รอดในสภาพแวดล้อมของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เปลี่ยนแปลงไป การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า 1) บริบทความเปราะบาง อุทกภัยและภัยแล้งเป็นปัญหาสำคัญ ขณะที่แนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นแนวโน้มสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีพของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย 2) ทุนในการดำรงชีพ ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนธรรมชาติ และทุนการเงินระดับปานกลาง ขณะที่ทุนสังคมมีระดับน้อย 3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและกระบวนการ หน่วยงานภาครัฐที่ให้ความช่วยเหลือครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ เช่น กยท. ธ.ก.ส. 4) กลยุทธ์ในการดำรงชีพ กลยุทธ์ในการดำรงชีพที่สำคัญของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยปรากฏออกมาในลักษณะของการปรับตัวด้านสังคม และ 5) ผลลัพธ์ในการดำรงชีพ ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านความมั่นคงทางอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องนุ่งห่ม ด้านทรัพย์สิน ด้านสถานะทางการเงิน และด้านความสัมพันธ์ทางสังคมระดับปานกลาง ขณะที่ผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสุขภาพ และด้านทรัพยากรธรรมชาติมีระดับน้อย

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะต่อครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในฐานะภาคีการพัฒนา ดังนี้

1) ผลการวิจัยพบว่า การเพิ่มความหลากหลายในการผลิตทางการเกษตรเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยปฏิบัติบ่อยกว่าที่ควรจะเป็น อีกทั้งครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยยังมีผลลัพธ์ในการดำรงชีพด้านสุขภาพ และด้านทรัพยากรธรรมชาติระดับน้อย ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ

ที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยดำเนินกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรหลายอย่างไปพร้อมกัน เพื่อลดความเสี่ยงด้านรายได้ และถ้าเป็นไปได้ควรดำเนินการผลิตแบบอินทรีย์ หรือตามแนวทางการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี เพื่อลดปัญหาสุขภาพของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย และปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ทั้งนี้ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยควรเลือกชนิดของพืชและ/หรือสัตว์เศรษฐกิจให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของตลาดด้วย

2) ผลการวิจัยพบว่า ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยเผชิญกับปัญหาการว่างงานมากขึ้น ทว่าการปรับเปลี่ยนการใช้แรงงานทั้งในและนอกภาคการเกษตรเป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยปฏิบัติบ่อย ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยดำเนินกิจกรรมที่สร้างรายได้ทั้งในและนอกภาคการเกษตรไปพร้อมกัน โดยแบ่งกันทำตามความเหมาะสมโดยอิงอายุหรือวัยของสมาชิกในครั้วเรือนที่แตกต่างกัน เพื่อเพิ่มรายได้ของครั้วเรือนและลดปัญหาการว่างงาน

3) แม้ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยมีการเรียนรู้ในการทำสวนยางพาราผ่านประสบการณ์ตรงรวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบของการอบรม และประสบการณ์ของบุคคลอื่นจากการสนทนากับเพื่อนเกษตรกร แต่ผลการวิจัยพบว่า การปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตยางพารา การลดต้นทุนการผลิตยางพารา การจัดการทางการเงิน และการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตยางพารา เป็นกลยุทธ์ในการดำรงชีพที่ครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยปฏิบัติบ่อย จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยการให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าว เพื่อเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองของครั้วเรือนเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย และลดการพึ่งพาภาครัฐในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนเงินทุนสำหรับการวิจัยครั้งนี้ รวมถึงเกษตรกรชาวสวนยางรายย่อยทั้ง 313 ราย ที่ให้ความร่วมมือในการรวบรวมข้อมูลเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- Chantavanich, S. 2007. **Qualitative Research Methods**. 10th ed. Bangkok: Darnsutha Press. 233 p. [in Thai]
- Charernjiratragul, S., A. Romyen and P. Satsue. 2017. Development of rubber-based intercropping system in southern Thailand: problems and obstacles. **Kasetsart Journal of Social Sciences** 38(2): 588-599. [in Thai]
- Cronbach, L.J. 1990. **Essentials of Psychological Testing**. 5th ed. New York: HarperCollins. 726 p.
- Deep South Watch. 2021. **Summary of incidents in Southern Thailand, December 2020**. [Online]. Available <https://dswdatabase.info/wp-content/uploads/2021/01/DATASHEET-122020-EN.pdf> (3 February 2021).
- Department of Agricultural Extension. 2020. **Report of para-rubber farmer household in Yala, Narathiwat, and Pattani provinces 2019**. (Unpublished Document). [in Thai]
- Department for International Development (DFID). 1999. **Sustainable Livelihoods Guidance Sheets**. London: Department for International Development. 36 p.
- Fongmul, S. 2020. Effects of shortage of agricultural workers on food security in Chiang Mai. **Journal of Agricultural Research and Extension** 37(1): 118-125. [in Thai]
- Junkaew, A. 2010. **Livelihoods of Rubber Unsmoked Sheet Producing Households and Rubber Latex Producing Households: A Case Study of Namorbun Sub-district, Chulaporn District, Nakhon Si Thammarat Province**. Master Thesis. Prince of Songkla University. 237 p. [in Thai]
- Kaewtathip, W. 2017. The suffering of rubber farmers in three southern border provinces of Thailand. **Khon Kaen Agriculture Journal** 45(4): 693-702. [in Thai]
- Kispredarborisuthi, B. 2006. **Developing Techniques of Data Collection Instruments for Research**. 6th ed. Bangkok: Chamchuree Products. 302 p. [in Thai]
- Leisinger, K.M., K.M. Schmitt and R. Pandya-Lorch. 2002. **Six Billion and Counting: Population Growth and Food Security in the 21st Century**. Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute. 155 p.

- Longpichai, O. and C. Kongmanee. 2019. Rubber farmers' risk perception in Southern Thailand. **Parichart Journal, Thaksin University** 32(2): 134-146. [in Thai]
- Masae, A. 2015. Enhancing sustainable rural livelihood through community-based development. **Journal of Social Development** 17(1): 89-110. [in Thai]
- Ministry of Agriculture and Cooperatives. 2016. **The Agricultural Development Plan under the Twelfth National Economic and Social Development Plan (2017–2021)**. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives. 66 p. [in Thai]
- Mulha, S., T. Satun, M. Phuworakij, P. Tabsombat and T. Chalermasuk. 2015. Strategies used by residents of agricultural households in Bankhamphai, Muang district, Kalasin province to maintain their livelihoods. **Prae-wa Kalasin Journal of Kalasin University** 2(1): 80–111. [in Thai]
- National Statistical Office. 2020. **Head count index (expenditure) by region and province: 2009–2018**. [Online]. Available <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/08.aspx> (5 May 2020). [in Thai]
- _____. 2021. **General consumer price index by province and commodity group (base year 2015): 2010–2019**. [Online]. Available <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/14.aspx> (2 February 2021). [in Thai]
- Nunnally, J.C. 1978. **Psychometric Theory**. 2nd ed. New York: McGraw-Hill. 677 p.
- Office of Agricultural Economics. 2020. **Agricultural statistics of Thailand 2019**. [Online]. Available <http://www.oae.go.th/assets/portals/1/files/journal/2563/yearbook62edit.pdf> (18 June 2020). [in Thai]
- Palee, J. and A. Anantanathon. 2020. The security-approach for enhancing agriculturalist surviving in industrial area of Thailand. **Journal of Local Governance and Innovation** 4(1): 199-216. [in Thai]
- Promphakping, B. 2012. Wellbeing. **Humanities and Social Sciences** 29(2): 23-50. [in Thai]
- Satsue, P. and P. Phitthayaphinant. 2018. Factors related to change in quality of life of para-rubber farmers from low para-rubber prices problem in Srinakharin district, Phatthalung province. **Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University** 37(3): 71-84. [in Thai]

- Singhapreecha, C. 2015. The impact of agricultural demographic structural change on food security in Thai agricultural sector. **Journal of the Association of Researchers** 20(1): 107-121. [in Thai]
- Sinthipong, U. 2015. Local community and the participation in the management of natural resources for sustainable use. **Executive Journal** 35(1): 104-113. [in Thai]
- Smithikrai, C. 2011. **Industrial and Organizational Psychology**. Bangkok: V. Print (1991). 455 p. [in Thai]
- Songsom, A. 2009. Household economy in Pattani province under the Southern unrest. **Journal of Humanities and Social Sciences** 5(2): 37-70. [in Thai]
- Tanangsnakool, C. and W. Sutthinarakorn. 2016. Solutions to a career stability of rubber plantation's farmers. **Kasetsart Educational Review** 31(1): 57-62. [in Thai]
- 5th Coordination Operation Center, Internal Security Operations Command. 2020. **Strategy for the development of Southern border provinces 2020–2022**. [Online]. Available https://www.isoc5.net/files/strategy_plan/%E0%B8%A%E0%B8%A1%E0%B8%9A%E0%B8%B9%E0%B8%A3%E0%B8%93%E0%B9%8C%E0%B8%A2%E0%B8%B8%E0%B8%97%E0%B8%98%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%AA%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%8C%E0%B8%9E%E0%B8%B1%E0%B8%92%E0%B8%99%E0%B8%B2%20%E0%B8%A8%E0%B8%AD.%E0%B8%9A%E0%B8%95.%E0%B8%9B%E0%B8%B5%2063.pdf (27 May 2020). [in Thai]